

ZALA VÁRMEGYE SZOCIÁLIS FESZÜLTSEGE

ÍRTA:
VIZY ANDRÁS

A Táj- és Népkutató Központ kiállításának ismertetőjében Zala vármegyéről a következőket olvastuk: „Zalában a túlfeszített életkeretekben erősen szaporodó lakosság a jellemző. Ezen a területen a természeti adottságok folytán az ősi táj viszonylag keveset változott. Ma is erdős, ligetes, esős, dús növényzetű parktáj és ebben az eleven, tehát rugalmas környezetben, melyet ellenség sem igen háborgatott, a népszaporodás fontossága mind a mai napig fennmaradt. A folytonos szaporodás azonban színültig megtöltötte, sőt ma már túl is feszíti a kereteket és könnyen lehetséges, hogy végül is szétveti azokat. Zala vármegyével kapcsolatban lassan átmegy a köztudatba a „túlfeszített életkeretek”, a „szociális feszültség” fogalma.

A tények általános ismeretében a gyakorlati szociálpolitikus számára két kérdés vizsgálata látszik szükségesnek: 1. az adott esetben következményeiben valóban ilyen nagy jelentőségű-e a szociális feszültség problémája; 2. mik a segítség módjai, eszközei?

A szociális feszültség megállapítását és várható következményeiben történő értékelését csak tárgyi, objektív alapokon kísérhetjük meg. A lelkekben élő, szubjektív szociális feszültség lehet hangulathullámmás, politikai agitáció múltó jelentőségű eredménye is; mindenesetre statisztikai eszközökkel, számokkal nem érzékeltethető. A szubjektív szociális feszültség is csak akkor lehet azonban igazán

komoly, ha tárgyi, nyilvánvalóan érzékelhető valóságokon alapszik.

Zala vármegye összlakossága a két megyei város leszámításával 1930-ban 321.325 lélek; a mezőgazdasági foglalkozásúak száma 250.292. A vármegye kifejezetten agrár jellegéhez tehát kétség nem férhet. A mezőgazdasági népesség viszonylatában a szociális feszültség mérhető tünetei, jellemzői: természetes szaporodás, népsűrűség, elvándorlás, időszaki vándormozgalom (elszegődés idegenbe), napszámbeérek alakulása, birtokviszonyok.

Ha a szociális feszültség állapotát igazoltuk, a segítség következő lehetőségeinek alkalmazására gondolhatunk: családvédelem (a sokgyermekes családok előnyökben részesítése), eltelepítés, iparosítás, a mezőgazdasági művelés intenzitásának fokozása (talajjavítás, a közlekedési viszonyok megjavítása), munkabérszabályozás, földhöz juttatás. A következőkben a ténymegállapítás és a segítség kérdését egy-egy problémakört illetően összefüggően, egymásbkapcsolódóan tesszük vizsgálat tárgyává; a szociális feszültség a maga objektív valóságában azonban természetesen az összes vizsgált körülmények együtthatásaként jelentkezik.

A szociális feszültség legszomorúbb mérhető tünete a születések számának csökkenése. Zala vármegye természetes szaporodása sajnos erősen megtorpan. Lépésről-lépésre, de végzetes következtességgel tért hódít az egyke is. A Táj- és Népkutató Központ kiállításának rendezői a szociális

feszültségnek a természetes szaporodásban jelentkező tényezőjét kétségkívül túlértékelték. Zala vármegye a természetes szaporodást illetően korántsem homogén terület. Elég egyetlen szempillantást vetnünk az 1930 évi népszámlálási statisztika idevonatkozó járási adataira.

Természetes szaporodás 1921—1930 között:

Novai	járás	16·9	Zalaszentgróti	járás	11·3
Zalaegerszegi	„	15·9	Nagykanizsai	„	8·9
Letenyei	„	14·9	Alsólendvai	„	8·5
Pacsai	„	12·4	Balatonfüredi	„	7·2
Sümegei	„	11·6	Keszthelyi	„	6·9
Tapolcai	„	11·6	Vármegyei átlag		10·3

A keszthelyi járás szaporodása a valóságban a feltüntetett arányszámnál jóval kedvezőbb; az arányt a járás népességének csaknem egyharmadát kitevő Keszthely nagyközség természetes fogyása (-0·9) rontja le. A három igen kedvezőtlen szaporodású járás mindegyikében egy-egy kisebb-nagyobb kiterjedésű egykés góc rontja le a szaporodási arányszámot. A nagykanizsai járás egykefészke (Komárovás, Kiskomárom, Galambok, Balatonmagyaród, Garabonc, Zalaújlak, Zalakaros) a járás legtermékenyebb és közlekedési szempontból, értékesítési lehetőségek szempontjából is legkedvezőbb fekvésű része. Az alsólendvai járás igen erősen szaporodó, rendkívül nagy mezőgazdasági népsűrűségű községei mellett (Lenti és vidéke) a legkifejezettebb egyke módos és viszonyítva ritka településű községeit találjuk. Egykés Szentgyörgyvölgy központtal a járás egész nyugati, nagyobbik fele. A balatonfüredi járásban az egyke évtizedek óta különösen az eredeti településű református lakosságot pusztítja. Szembetűnő, hogy míg a nagykanizsai járás egykés községeinek határában igen jelentős helyet foglal el a nagybirtok, a másik két egykés vidék kifejezetten kisbirtokterület. *A földbirtokmegosztás aránytalansága tehát az egyke szempontjából aligha lehet döntő tényező.* A nagykanizsai és a balatonfüredi járás kiváló utakkal, vasutakkal, nagyszerű értékesítési lehetőségekkel rendelkezik; az alsólendvai járás egykés része úgynevezett „Isten háta mögött levő”, télen alig megközelíthető vidék. *Az egyke tehát a kedvező, vagy kedvezőtlen termelési, értékesítési körülményekkel sem magyarázható.*

Egy körülmény azonban általánosan fellelhető az összes egykés vidékeken. Az egykészek mindenütt túlnyomóan a médosabb gazdák sorából kerülnek ki. Az egyke-problémát a gyakorlatban legeredményesebben minden valószínűség szerint itt, a kérdés anyagi oldalánál nem lehet megfogni. Az egykés vidékeken különösen kell vigyázni arra, hogy minden hatósági, állami kedvezményben kifejezetten *csak a sokgyermekes családok* részesüljenek. A földreform végrehajtásakor is itt fokozott óvatossággal kell eljárni. Ha a nagybirtokok eldarabolása során a módos egy-

késő gazdák felvásárolhatják a földet a sokgyermekes családok elől, a földbirtokreform kifejezetten anti-szociális és nemzetpolitikai szempontból is káros eredményekhez vezet. A természetes szaporodás előmozdítását igen jelentős mértékben szolgálja viszont, ha a földjuttatásnál a sokgyermekesek természet-szerű előnyben részesítésén túl az állam *aktív módon is* elősegítené a szegény sokgyermekesek földszerzését. Az egykés vidékekre bizonyos fokig sokgyermekes szegény családok betelepítése is indokolt még Zala megyében is.

A vármegyei közjóléti szövetkezet minden valószínűség szerint megpróbálkozik majd a legszegényebb sokgyermekes családok szövetkezeti földbirtokokhoz juttatásával, nagyobb jelentőségű ilyen irányú munkára azonban rendelkezésére álló anyagi fedezetének a nagy feladathoz képest csekély volta miatt nem vállalkozhatik. A telepítési alaprak kel-lene ezeken a vidékeken a rendelkezésre álló földek földbérlőszövetkezeti, vagy részes művelési rendszerben történő juttatása útján a sokgyermekes szegény családok földszerzését az egykészek kihagyásával lehetővé tenni; sőt a módosabb egykés családok számára teljesen lehetetlenné kellene tenni a további földszerzést. A családvédelem egyéb, általános eszközeinek taglalására (1. ifj. Erődi-Harrach Béla tanulmányát a Szociális Szemle 1940 április i-i számában) e tanulmány szűkreszabott keretei között nem térhetünk ki.

A szociális feszültség további jellemzője a népsűrűség. A népsűrűségi arányszámokkal azonban nagyon óvatosan kell bánnunk. A népsűrűségi arányszám önmagában a szociális feszültség szempontjából majdnem semmit sem fejez ki. Hiszen, ahol például ipari munkaalkalom van, ott a magas népsűrűség egyáltalán nem tekinthető a szociális feszültség jelének. Jó értékesítési lehetőségek, intenzív mezőgazdasági kultúra mellett ugyancsak természetes a nagy népsűrűség. A népsűrűségi arányszámokból kétségtelenül megállapíthatjuk azonban, hogy Zala valóban az ország legnagyobb agrársűrűségű vármegyéje. A mezőgazdasági népsűrűség arányszáma 877, az egész országban a legmagasabb. Egy mezőgazdasági foglalkozású lakosra (eltartottakat is beszámítva) mindössze 1·34 kat. hold szántóterület esik (országos átlagban 2·19 kat. hold). Mindez nem áll ellentétben az egy km²-re eső népsűrűségnek (75·1) az országos népsűrűségnél alacsonyabb voltával, mert a számítás alapjául szolgáló terület Zalaiban igen jelentős részben erdő, sőt nem elhanyagolható mértékben a Balaton vízfelülete is.

A népsűrűségi arányszámok tájékoztatnak, de nem határoznak meg. A szociális feszültséget sokkal teljesebben jelzik a vándorlási arányszámok, ezek közül is főként az időszaki elvándorlás (sommás munkások) arányszáma.

Népsűrűség és vándormozgalom

	Népsűrűségi arány- szám :	Mezőgazdasági nép- sűrűség ar. sz. :	Egy mezőgazdasági lakosra eső szántóte- rület : (kat. hold)	El- vagy bevándorlás : (%)	Idegen vármegyébe szomsz. munkára já- rók száma :	Szomsz. munkások a mezőgazdasági népsé- ség 1/10-ében :
Alsólendvai járás	53·3	64·2	1·61	-4·9	1.193	7·65
Balatonfüredi „	58·9	67·8	1·36	+1·4	—	—
Keszthelyi „	87·7	86·4	0·96	-1·1	1.212	5·67
Letenyei „	71·0	97·3	1·12	-6·3	2.865	10·27
Nagykanizsai „	67·7	71·3	1·38	-5·2	909	3·36
Novai „	60·7	77·5	1·51	-7·3	1.946	10·84
Pacsai „	73·3	77·1	1·37	-7·5	515	1·92
Sümegei „	63·4	67·5	1·67	-9·0	497	2·32
Tapolcai „	77·9	78·5	1·04	-5·2	1.182	4·37
Zalaegerszegi „	71·1	82·1	1·53	-8·4	1.634	4·78
Zalaszentgróti „	95·3	91·9	1·28	-8·2	100	0·51
Vármegyei összesí- tés ill. átlag ...	75·1	78·7	1·34	-5·1	12.053	4·70

Rendkívül jellemző a három belső-zalai járás (Letenye, Nova, Alsólendva) feltűnően magas sommás-arányszáma. A közölt táblázatból nyilvánvalóan kitűnik, hogy ennek magyarázatát nem szabad egyedül a mezőgazdasági népsűrűségben keresnünk. A legjelentősebb okok: az ipari munkaalkalom csaknem teljes hiánya (Lispe hatása csak legújabbban és csak szűk körben érezhető), rossz közlekedési viszonyok, tehát rossz értékesítési lehetőségek, végül a termőföldek silány volta. Mindehhez hozzájárul hogy határmenti járásokkal állunk szemben, amelyek Alsólendva és Csáktornya elestével értékesítési lehetőségeiket déli irányban teljesen elvesztették.

Az iparfejlesztés és a talajjavítás (meszezés, ármentesítések) útján a probléma megoldása terén kétségkívül jelentős haladást tehetünk előre. De a fentiek alapján semmiesetre sem hanyagolható el a közlekedési nehézségek leküzdésének régen vajdó problémája sem. A rendkívül sűrűn lakott letenyei járást egyetlen kilométer távolságban sem metszi sehol közforgalmú vasútvonal. A novai és alsólendvai járást is csupán egyetlen csekélyforgalmú vicinális vasút metszi. A múltban erősen súlyosbította a helyzetet az útviszonyok teljesen elhanyagolt volta is. Legújabbban ezen a téren igen erőteljes mértékű örvendetes javulás észlelhető, bár még igen sok a tennivaló. Az útépités azonban a vasutak hiányát korántsem pótolja. Az ország többi nagy népsűrűségű vidékei mind fejlett vasúthálózattal rendelkeznek.

Az el- vagy bevándorlás százalékaránya a szociális feszültség levezetésének útirányára nézve ad tájékoztatást. Itt is vigyáznunk kell azonban. A sümegei, zalaszentgróti járás népét jórészt a közeli veszprémmegyei ipari munkaalkalom csábítása vonzotta el a megye határain túlra. A nagykanizsai, pacsai járás elvándorlása túlnyomóan a városbátodulás, az urbanizáció tünete. A letenyei, novai és zalaegerszegi járás vándormozgalmában azonban

kifejezetten a mezőgazdasági népesség helyszűke, reális, tárgyi szociális feszültsége jelentkezik. Bevándorlási többletet a vármegyében egyetlen járás mutat fel: a balatonfüredi. Ez a körülmény nyilvánvalóan érzékelteti, hogy számottevő mértékű belső áttelepítés a vármegyében egyedül a balatonfüredi járásba lehetséges.

Jellemző példája annak, hogy a szociális feszültség mértékének megítélésekor milyen nagyfokú óvatossággal és az összes lehető körülmények figyelembevételével kell eljárunk, az alábbi táblázat, amely – a községek legjellemzőbb adataival – az alsólendvai járás vándorlási nyereséget feltüntető községeit mutatja be:

	Népsűrűség:	Mezőgazdasági nép- sűrűség :	Bevándorlás : (%)	Természetes szaporodás ar. sz. :	Szomsz. aránya a mezőgazdasági népsé- ség 1/10-ében :	Nagybirtok a község határában
Kerkaszentmihály- fa	29·0	87·7	0·5	12·1	17·0	van
Lendvadedes	53·0	97·1	3·8	11·0	4·0	nincs
Lenti	139·4	98·8	8·4	16·9	9·4	„
Lentikápolna	96·5	101·6	0·3	13·0	18·3	„
Mumor	75·8	135·1	1·6	15·3	11·7	„
Alsószenterzsébet	35·6	40·9	2·8	-1·2	3·2	„
Kerkapéntekfalú	23·1	56·2	7·5	-4·7	5·7	van
Ramocsa	57·6	62·6	1·3	—	14·3	nincs
Szentgyörgyvölgy	46·6	59·5	6·3	-0·2	2·5	„

A járás 37 községe közül csupán ez a 9 mutat fel vándorlási nyereséget. Az első 5 község igen erősen fejlődő, szaporodó és rendkívül sűrűn lakott. A második csoportba sorolt négy község egykés. Ez utóbbi községekben a bevándorlás oka nyilvánvalóan a népesség fogyása és az ebből következő viszonyítva alacsony népsűrűség. A járás igen sűrűn lakott, erősen szaporodó és ritkán lakott, pusztuló községei egyaránt képesek arra, hogy idegen községekből bevándorlókat vonzzanak magukhoz. A nagy népsűrűségből, a természetes szaporodás kedvező arányából tehát nem lehet feltétlenül azt a következtetést levonnunk, hogy az ilyen községek problémái egyedül az eltelepítéssel oldhatók meg. Kétségtelen viszont, hogy az 1920-30. év közti vándormozgalom sem lehet döntő tényező a be- vagy eltelepítés szükségességének megállapítását illetően.

A napszámberék alakulása a szociális feszültség igen megbízható fokmérője. A vármegye legkülönbözőbb járaisaiban folytatott rendszeres vizsgálataim eredményeként állíthatom, hogy a napszámberék alakulása a fakultatív minimális munkabérmegállapítás ellenére is változatlanul a kereslet és kínálat törvényszerűségeihez igazodik. Magasak a napszámberék a munkáshiánnyal küzdő balatonfüredi járásban, Lispe vidékén és mindenütt, ahol jólfizetett ipari munkaalkalom kínálkozik. Legalacsonyabbak a napszámberék a kifejezetten kis- és törpebirtokosok

által lakott vidékeken (például a novai járás egy részén), ahol a közelben még középbirtok sincs és jelentősebb ipari vagy szőlőmunka sem kínálkozik. Az időszaki munkanélküliség is az ilyen vidékeken a legfenyegetőbb. Az egészséges napszámberalakulásnak igen fontos tényezője tehát a napszámber megállapításának és ellenőrzésének hatékonyabbá tételén kívül a iparosítás. Az ipar munkaalkalmat nyújt és kiegyensúlyozott munkabérvizonyokat teremt a kifejezetten mezőgazdasági népesség számára is. Az egészen decentralizált és a mezőgazdasági termelés természetéhez legjobban alkalmazkodó *háziipar* erőteljes kifejlődése az említett okoknál fogva különösen a kizáróan kisbirtokvidékeken nagyjelentőségű.

A szociális feszültség szempontjából legtöbb vitatott kérdés a földbirtokmegoszlás problémája. Zala vármegyében ezt a kérdést nem könnyű tisztán áttekinteni, mert a nagybirtokok túlnyomó része erdőterület, amely földbirtokpolitikai szempontból amúgy sem jöhet számításba és másfelől – a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján külön tanulmányok nélkül a nagybirtokok népességeltartó képességét sem tudjuk kiszámítani. Mégis, ha a vármegye viszonyait ebből a szempontból elemezzük, és részleteiben megvizsgáljuk pl. a zalaszentgróti járás adatait – azért a zalaszentgróti járásét, mert itt a legkevesebb a vármegyében az erdőterület - megállapíthatjuk, hogy a legsűrűbben lakott községek kisbirtokos községek. A zalaszentgróti járás legnagyobb mezőgazdasági népsűrűségű községeiben kivétel nélkül még középbirtok sincs. A járás egyetlen községe viszont, amelynek határában kifejezetten uralkodik a nagybirtok (Túrje), szembe-tűnően ritka mezőgazdasági településű (56.4). A földbirtokreform útján történő nagybirtokterületcsökkenés tehát a községek népességeltartó képessége szempontjából kétségtelenül előnyös hatású. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a nagybirtok az állandóan rajta élő cselédségen kívül időszaki (sommás) munkásokat is foglalkoztat. Ezzel kapcsolatban jelentkezik Zala vármegye egyik legsúlyosabb gyakorlati problémája: a zalai sommás munkások eltelepítésének kérdése.

Zala vármegye rendszeresen idegen megyékbe járó sommás munkásainak száma 12.053. A zalai sommások a Dunántúl összes vármegyébe, különösen Veszprém, Somogy, Baranya, Komárom stb. vármegyékbe szegődnek el évről-évre időszaki (a nyári időszakban rendszeren 6 hónapi) munkára. Ezek a sommások teljesen földnélküli, vagy törpebirtokos mezőgazdasági munkások, akiket a zalai föld túltelítettségénél fogva nem képes tisztességes módon eltartani. A földbirtokreform folytán az ország nagybirtokállományának jelentős csökkenése várható. Ha a somogyi, baranyai, fejérmegyei stb.

nagybirtokokat a földbirtokreform során olyan formán veszik igénybe, hogy a rendelkezésre álló földbirtokterületet egyszerűen felosztják a környékbeli földigénylők között, magától értetődően várható a zalai szociális feszültség rohamos fokozódása. A zalai sommások túlnyomóan nem zalai földből, hanem más vármegyék nagybirtokaiból élnek. Ha ezeket a birtokokat felosztják anélkül, hogy a sommások sorsáról gondoskodás történnék, ezáltal a zalai mezőgazdasági népesség tekintélyes részétől a munkaalkalmat és a kenyeret veszik el.

A zalai szociális feszültség megoldása tehát a földbirtokreform végrehajtásával kapcsolatban elsőrendűen időszerű kérdés. A megoldás a már megjelölt utakon kereshető: Zala megye népességeltartó képességének fokozása (iparosítás, közlekedés megjavítása, stb.) és eltelepítés útján.

Az eltelepítés szükségességének mértékét illetően a sommások száma nyújthat egyedül komoly támpontot. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban, hogy a sommások száma jóval nagyobb lenne a mainál, ha minden jelentkező megfelelő feltételek mellett szerződés-kötési lehetőséghez juthatna. Tekintettel arra, hogy a földbirtokreform végrehajtása után is marad nagy- és középbirtok, sommás munkásokra tehát a jövőben is szükség lesz, hozzávetőleges becslés alapján Zala megyéből a kimutatott sommás munkásság egyharmadát, kerekén 4000 munkást (kb. 1000-1500 családot) kellene mielőbb feltétlenül eltelepíteni. Többet azért nem célszerű ma még számításba vennünk, mert az eltelepítés meglehetősen nehézségekkel jár és a mezőgazdasági termelés és népesség problémáinak megoldása a mezőgazdasági termelés organikus jellegénél fogva helyesebb, ha fokozatosan, lépésről-lépésre történik, mintha nagy zökkenők kockázatát vállaljuk.

Az eddigi gyakorlat alapján Zalában kétféle eltelepítési lehetőség körvonalai bontakoznak ki. A földművelésügyi minisztérium 3-5 kat. holdas sokgyermekes törpebirtokosokat telepít át Baranyába 15-18 kat. holdas egyéni birtokba. Az eltelepülőeknek itteni birtokukat el kell adniok és az eladási árból ki kell fizetniök a baranyai földek vételárának 25 százalékát. A megmaradó 75 százalékot húszévi részletekben törlesztik. Az eltelepítés másik példája: a vármegyei közjóléti szövetkezet a földművelésügyi minisztérium támogatásával egyelőre 20 sokgyermekes munkáscsaládnak Belső-Zalából Balatonfüredre való átköltöztetését tervezi. Az átköltözők Balatonfüreden biztos és jólfizetett munkáalkalmakat találnak. (Balatonfüreden különösen nagy a szőlőmunkáshiány.) Házat a szövetkezet épít számukra. Az építés költségeit 20-25 év alatt egészen alacsonyan megállapított lakbérrel törlesztik.

Az első telepítési módszer nehézsége, hogy a mezőgazdasági munkásréteg elitjét, a jobbmódú

törpebirtokosokat érinti, akik kis földjüktől nem szívesen válnak meg, hogy új környezetben adóssággal terhelt nagyobb birtokon kezdjék a „jöttmentek” új életét. A vármegyei közjóléti szövetkezet viszont csupán belső telepítésre vállalkozhatik, amelynek lehetőségei – sajnos – erősen korlátozottak. A balatonfüredi járásban és az egykés vidékek egyes községeiben mindent egybevetve legfeljebb 100-150-re tehető a betelepíthető családok száma. Mindkét módszer tehát alkalmatlannak látszik arra, hogy azok segítségével tömeges eltelepítéseket hajthassunk végre.

A tömeges eltelepítés problémáját előbb-utóbb mégis feltétlenül meg kell oldanunk. Ennek érdekében azonban nem szabad erőltetnünk a minden irányítástól független, önálló kisüzemi gazdálkodást. A magyar ember kétségkívül magántulajdonszerzésre törekszik és ezt a törekvést nem is volna szabad mezőgazdasági munkásnépünkben, kis- és törpebirtokosainkban elfojtanunk. Nem a kollektív gaz-

dálkodás bármilyen formájának bevezetését tartanám célravezetőnek, hanem a termelés egységes és tervszerű irányításának biztosítását (gazdatisztek problémája) és a telepések közös beszerzése és értékesítésének megszervezését. A tulajdonszerzés kérdése nem okozhat szükségképpen problémát mindjárt az eltelepítés első fázisában. A leginkább járható út a földbérlet-szövetkezetek, részes telepítések nálunk is itt-ott már igen szépen bevált alkalmazása. Az olasz tömegtelepítések egyedül ezzel a módszerrel érték el hatalmas eredményeiket.

Zala vármegye szociális feszültsége kétségkívül fennálló és egyre időszerűbbé, égetőbbé váló probléma. A megoldás útján mielőbb és igen erélyes eszközökkel meg kell indulnunk. A népfölöség eltelepítése – bár nélkülözhetetlen – önmagában kétségkívül nem hozhat megoldást. Több életet, fejlődést, lendületet kell hozni ebbe a súlyos problémái mellett ma is virágzó és fejlődő, csaknem teljes egészében színmagyar vármegyébe.